

NOEKVIVALENT LEKSIKA VA UNI TARJIMA QILISHDAGI QIYINCHILIKLAR

Avalboyeva Maftuna Qodirovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7005631>

Bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish jarayonida tilning lug'aviy tarkibi va uning grammatik tuzilishi sohasida ma'lum muntazam farqlar paydo bo'ladi. Tarjima jarayonida paydo bo'ladigan jiddiy qiyinchiliklar ekvivalentlik hodisasidir.

Noekvivalent leksika deganda obyektlar, jarayonlar va hayotning boshqa voqeliklarini bildiruvchi xorijiy so'zlar va iboralar tushuniladi. Bu bosqichda ularning tilda ekvivalentlari mavjud emas. Har qanday moslikni topishning to'liq imkonsizligi nisbatan kam uchraydi, asosan bir tildagi so'z kundalik hayotda va boshqa tushunchalarda mos kelmaydigan sof mahalliy hodisani bildiradi.

So'zni tarjima qilish ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, ammo tarjima amaliyotida ekvivalenti bo'lmagan so'zlarni tarjima qilishning quyidagi usullari mavjud:

1) Translitteratsiya - xorijiy so'zni o'zlashtirish bo'lib, u keyinchalik maqsadli tilning harflari bilan yozma ravishda tasvirlanadi va og'zaki nutqda u talaffuz qobiliyatlariga muvofiq talaffuz qilinadi. Ushbu usul bilan tuzilgan ko'plab iboralar maqsadli tilga mustahkam kirib borgan. Shunday qilib, strikebreaker (Streikbrecher), reissfeder (Reissfeder) va boshqa ko'plab so'zlar rus tiliga nemis tilidan kirib kelgan, deyarli barcha kompyuter terminlari esa ingliz tilidan olingan.

2) Kalkalash - odatda, chet el so'zining (murakkab yoki lotin) qismlariga tarjima qilish yoki tarjima qilingan elementlarning keyinchalik qo'shilishi bilan so'zlarning birikmasi tushuniladi. Shunday qilib, ekvivalent bo'lmagan so'z yoki iboraning tarkibiy qismlari o'rganilayotgan tildagi so'zma-so'z o'xshashlari bilan almashtiriladi, masalan: skyscraper - osmono'par bino, road map - yo'l xaritasi (istiqbolli reja), challenges - qiyinchiliklar (muammolar), Dienstwagen - kompaniya avtomobili va boshqalar.

3) Tasviriy tarjima -ta'riflovchi (tushuntirish) tarjima, ekvivalenti bo'lmagan leksikani tushuntirish usuli, bu batafsil tavsif (so'zlar va iboralar) yordamida asl leksik birlikning ma'nosini ochib berishdan iborat, masalan, das Mitbestimmungsrecht - ishchilarning ishtirok etish huquqi, korxona boshqaruvi; boustrophedonically - keyingi qatorga o'ngdan chapga va chapdan o'ngga navbatma-navbat o'tish, Obamacare (Bemorlarni himoya qilish va arzon parvarishlash to'g'risidagi qonun, Affordable Care Act) - AQSh prezidenti Barak Obama tomonidan boshlangan sog'liqni saqlash va bemorlarni himoya qilish islohoti va boshqalar.

4) Yaqinlashtirilgan tarjima - taxminiy (o'xshatish) tarjima, bu ekvivalenti bo'lmagan leksikani tushuntirish usuli bo'lib, u tarjima qilinayotgan tilda notanish voqelikni tasvirlash uchun konsepsiyaning asl nusxasiga to'g'ri kelmasligidir. U bilan sezilarli semantik o'xshashlikka ega va ma'lum darajada tasvirlangan hodisaning tarjima mohiyatini o'rganuvchi uchun ochib bera oladi.

5) Yangi so'z (termin) yaratish - ekvivalenti bo'lmagan leksikani tarjima qilishning yana bir usuli, o'rganilayotgan tilda yangi so'z (termin) yaratishdir. Ushbu uslub o'rganilayotgan tildagi so'z bilan etimologik aloqaning yo'qligi bilan farq qiladi. Neologizمنى yaratishda tarjimon mavjud leksik va morfologik elementlardan foydalanishi mumkin. Misol tariqasida 19-asr oxirida fransuz tilidan (fransuzcha helicoptere) o'zlashtirilgan xorijiy "vertolyot" atamasi o'rnini bosgan "gelikopter" so'zini keltirishimiz mumkin. "Vertolyot" so'zining muallifligi ("aylanish" va "chivin" so'zlaridan) sovet samolyot konstruktori, vertolyotlar yaratuvchisi Nikolay Kamovga tegishli. Yangi so'z birinchi marta "vertolyot" so'zining sinonimi sifatida va 40-yillarning oxirida qo'llanilgan. 20-asrga kelib uni butunlay o'rnini bosdi. Tarjimaning bu usulining kamchiligi shundaki, paydo bo'lgan yangi atama tilda keng qo'llanmasligi mumkin.

Shunday qilib, ekvivalenti bo'lmagan leksikani tarjima qilishning yuqorida ta'riflangan usullarining har biri ham afzalliklarga, ham kamchiliklarga ega. Har bir holatda qaysi usullardan foydalanishni kontekstga qarab hal qilish kerak. Ekvivalenti bo'lmagan leksikani tarjima qilishning turli usullarini, masalan, kalka + tasviriy tarjima yoki transliteratsiya + tavsiflovchi, izohli tarjimalar + umumlashtirish texnika kombinatsiyasi imkoniyatini yodda tutish kerak. Aks holda, agar biz kichik tafsilotlar haqida gapirsak, asl tarkibning ma'lum bir qismini qoldirib umumlashtirishni qabul qilish joizdir.

Ekvivalenti bo'lmagan leksikani tarjima qilish usullarini almashtirish yoki o'zgartirish bilan bog'lash mumkin emas. Ularni tarjima texnikasining alohida o'ziga xos guruhi sifatida ko'rib chiqish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Джусупов М. Социолингвистические и лингводидактические проблемы языка как средства общения и предмета изучения// Русистика в СНГ. Санкт – Петербург: «Златоуст», 2002.
2. Хашимова Д.У. Лингводидактические основы изучения лакун в контексте современного функционирования русского языка и межкультурных взаимодействий. Автореф. дисс...док.пед.наук, Ташкент, 2007.

3. Hoshimov O', Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. - Toshkent: Sharq, 2013.
4. <https://study-english.info/realia-translation.php>